

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

Stasys Pamerneckis

FEODALINĖS LIETUVOS VALSTYBĖS HERBO KILMĖS KLAUSIMU

Feodalinės Lietuvos valstybės herbo genezę autentiškiausiai galima atskleisti remiantis sfragistikos šaltiniais. Patys seniausi – XIII–XIV a. Lietuvos kunigaikščių antspaudai – iš esmės išliko tik aprašymuose ir kopijose.

Neabejotina, kad pirmasis Lietuvos didysis kunigaikštis, 1253 m. tapęs karaliumi, Mindaugas yra turėjęs savo antspaudą, nors išlikę jo dokumentai su majestetinių antspaudų nuotrupomis ir verčia abejoti jų autentiškumu. M. Gumovskio nuomone, išlikę Mindaugo dokumentai su antspaudais gali būti kryžiuočių falsifikacija¹. Bet, suprantama, falsifikacija turėjo remtis originalais.

N. Lichačiovas aprašė Novgorode rastą mažą plombą – antspaudą, 15–16 mm, vienoje jo pusėje užrašas trijose eilutėse:

М Ъ

Н Г Д О = МЪНГДОВЪ = МОНГДОВЪ

В Ъ

Tai primena metraščiuose randamą Mindaugo vardą (Миндовга, Мендовга, Мендога, Миндога, Миндова). Kitoje antspaudų pusėje yra ženklas , panašus į herbą Abdank (Habdank), tik be kryžiuko². Pats ženklas senesnis, negu XIV a. N. Lichačiovas pateikia dar ir 1393 m. notarinės kopijos ištrauką, kurioje aprašomas Mindaugo majestetinis antspaudas, išlikęs prie 1255 m. dokumento ir todėl jis tiek apgadintas; kad atrodo, jog sąmoningai tai padaryta³. N. Lichačiovas pateikia ir kitų tyrinėtojų nuomonę, bet galutinai netvirtina, kad Novgorode rasta plomba-antspaudas tikrai priklausė Mindaugui – Lietuvos karaliui.

Abėjoti galima ir dėl to, kad majestetiniame antspaudė įrašas apvade, o ne eilutėse, ir antspaudas vienapūs, be kontrasigneto (tikriau-

¹ Gumowski M. Pieczęcie Książąt Litewskich // Ateneum Wileńskie. 1930. R. VII. (toliau – Gumowski M. Pieczęcie Książąt). S. 707.

² Лихачев Н. Д. Материалы для истории русской и византийской сфрагистики // Труды музея палеографии. 1930. Вып. 2 (toliau – Лихачев Н. П. Материалы). С. 263 и др. Plg.: Piekosiński F. Heraldyka Polska wieków średnich. Kraków, 1899. S. 22–23. – Fig. 2.

³ Лихачев Н. П. Материалы. Вып. 2. С. 248.

siai kryžiuočių graverių darbo), o rasta plomba primena XI–XII a. paplitusį vieną iš rusiškų antspaudų-plombų tipų⁴.

Visai nėra žinių apie vėlesnių Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, valdžiusių po Mindaugo mirties, antspaudus. O apie antspaudu su raitelio figūra pasirodymą rašytinės žinios labai skurdžios ir prieštaringos. Ipatijaus metraštyje yra trumpa žinutė esą kunigaikštis Vytenis, pradėjęs valdyti Lietuvą, sugalvojo sau herbą ir visai Lietuvos kunigaikštystei antspaudą: "sarvuotas riteris ant žirgo su kalaviju, dar dabar jį vadiną vyčiu" ("еже ныне наричуть погоня")⁵. Ta proga A. Lakieras rašė, kad karinga emblema (raitelis, smogiantis ietimi į drakoną) pasirodė Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus Dmitrijevičiaus, Donskojaus sūnaus, antspaude tuo metu, kai panaši emblema – raitelis, jojęs ant arklio su iškeltu kalaviju, pasirodė ir Lietuvoje, o vizualus Vasilijaus Dmitrijevičiaus antspaudu lyginimas su Vytauto antspaudu įgalina esą matyti perėmimą (jei ne idėjų, tai atvaizdų)⁶. Tai įtikėtina, ypač prisiminus, jog didysis kunigaikštis Vasilijus Dmitrijevičius buvo vedęs jo dukrą Sofiją Vytautaitę.

Bychovo kronikoje, kurioje įvykių chronologija dažnai painiojama, sakoma, kad Narimantas, sėsdamas į Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą, savo Kentauro herbą perleido broliams, o sau pasidarė herbą – raitelį su kalaviju⁷. (Pagal BK, Kentauro⁸ herbą atsinešė iš Italijos Dausprungas, neva įkūręs Ukmergę). Bet jis žinomas kaip vienas iš Lietuvos žemių kunigaikščių, 1219 m. dalyvavęs pasirašant sutartį su Haličo-Volynės kunigaikščiais, tad Dausprungas iš XIII a. "nukeltas" į V–VI a. Siame pasakojime Dausprungo sūnus Narimantas (1277–1348) laikomas Traidenio (1269–1282) tėvu, kitur – broliu; "Penktasis brolis, Traidenis, gyveno pas savo brolių didįjį kunigaikštį Narimantą"⁹.

---

⁴ Plg. Янин В. Л. Вислые печати из Новгородских раскопок 1951–1954 г. // Материалы и исследования по археологии СССР. 1956. Н. 55 (toliau – Янин В. Л. Вислые печати). С. 157; Basanavičiaus požiūryje į neva Mindaugo antspaudą visų pirma iškyla romantinė pagava. – Basanavičius J. Karaliaus Mindaugo žymespaudis (sigillis) // Lietuvių tauta. 1907. D. 1. P. 139–140.

⁵ ПСРЛ. Т. II /Густинская летопись/. СПб. 1843. С. 346.

⁶ Лакиер А. Б. Русская геральдика. 1855. СПб. Т. I (toliau – Лакиер А. Б. Ук. соч.). С. 116–117.

⁷ Lietuvos metraštis. Bychovo kronika. V., 1957 (toliau – BK). P. 65. Vyčio herbo pasirodymas su Narimanto vardu siejamas ir Lietuvos metraščio platesniajame sąvade (PS). ПСРЛ. Т. 17. С. 256, 309, 370, 435–436. Tą herbą aprašydamas, PS pasinaudojo ir V. Kojalavičiaus. – Kojalowicz W. Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego, tak zwany compendium..., Kraków, 1897. S. 8.

⁸ Kentauros-žirgas su vyro liemeniu ir galva, paimtas iš graikų mitologijos. Lietuvon kaip savo giminės herbą jį vartojo Alšėnų kunigaikščiai: raudoname lauke geltonas žirgas su šaulio-lankininko liemeniu.

⁹ BK. P. 65, 61–62. Plg. Gvagnini A. Z kroniki Sarmacyi Europejskiej. Kraków, 1860. S. 60–61, kur autorius sako: "piszą kronikaże ruscy", ir toliau rašo,

Manoma, kad Traidenis galėjo būti Treniotos (tiksliai nežinoma), žemaičių kunigaikščio Vykinto sūnaus, Mindaugo giminaičio sūnus¹⁰. Kronikos autorius nekritiškai kopijavo kitus šaltinius, ypač Ipatijaus metrašį (IM), iš kurio paimtas ir pasakojimas apie herbo atsiradimą ir todėl joje daug netikslumų. IM vyčio herbo sukūrimą priskiria Vyteniui. Literatūroje nepavyko rasti nuomonės, kad herbas, atsiradęs Vytenio laikais, nors Vytenis buvo Lietuvos didysis kunigaikštis (1295–1316), o Narimantas, antrasis Gedimino sūnus, gavo valdyti Pinską¹¹. Tačiau, kad Narimantas (po krikšto Glebas) galėjo turėti savo antspaude ženklą – raitelio figurą, dėmesį atkreipė tik N. Lichačiovas, kuris aptiko tokį antspaudą, prikabinatą prie pergamentinio akto, sudaryto tarp Rygos ir Polocko dėl tarpusavio prekybos¹². Sutartis priklauso XIV a. trečiam dešimtmečiui. Prie jos prikabinatas vienas antspaudas su užrašu keturiose eilutėse:

Π Ε Υ Δ
 Τ Ξ Κ Ν Α
 Δ Δ Γ Λ Ε
 Β Ο Β Δ

Kitoje antspaudo pusėje grubiai, bet pakankamai reljefiškai pa-vaizduotas raitelis: dešinė ranka pakelta į viršų, bet nustatyti, ar joje buvo kalavijas, ar ne, nebeįmanoma. N. Lichačiovas mano, kad antspaude galima išžūrėti raitelio prototipą – vytį, nors ir turintį esminių skirtumų, palyginus, pvz., su Kaributo, Jogailos brolio, antspaudu¹³. Vadinasi, Narimantas-Glebas buvo Polocko kunigaikštis arba Polockas jam priklausė. Šio antspaudo lyginimas su kitais XIV a. rusų kunigaikščių antspaudais verčia manyti, sako autorius, kad šis antspaudas turbūt tikrai priklausė Narimantui, Gedimino sūnui¹⁴, nors tyrinėtojai kol kas nepatvirtina to¹⁵, bet teigti, kad "Lietuvos kunigaikščiai, po 1278 m. išsirinkę rusų-lietuvių kunigaikštijos emblema – šuoliuojantį raitelį su pakeltu kardu ir skydu [IM pakartojimas], – vėliau tapusią Vilniaus herbu, tuo pačiu pabrėžė savo giminingumą su Maskvos kuni-

jo pirmasis vyti pradėjo vartoti kaip visos LDK herbą Narimantas, o Traidenis buvęs jo brolis.

¹⁰ Pašuta V. Lietuvos valstybės susidarymas. V., 1972 (toliau – Pašuta V. Op. cit.). P. 420–421.

¹¹ Kromer M. Kronika Polska. Sanok, 1857. Ks. 1–14; Wólf J. Ród Gedimina. Kraków, 1886. S. 14.

¹² Русско-Литовские акты. 1868. СПб. № 24. С. 52–55.

¹³ Лихачев Н. П. Материалы. Вып. 1. С. 35; plg. Zbiór praw litewskich od roku 1398 do roku 1529, wyd. Działyński T. Poznań, 1841. – tabl. II-c.

¹⁴ Ten pat. P. 36.

¹⁵ J. Ilgūno rėmimasis B. Poprockiu, kad "kunigaikštis Narimantas priėmęs raitininką visos Lietuvos valstybės herbu" yra ne kas kita kaip netiesioginis BK pakartojimas su galimais metų iškraipymais. – Žr. Ilgūnas J. (Vaivadiškis). Lietuvos valstybės ženklų kilmė. K., 1938. P. 29–30.

gaikščiais, kurių asmeniniuose ž. „kluose buvo raitas ietininkas“, kaip kad daro N. Speransovas¹⁶, yra mažiausiai netikslu. Negincijama, jog raitelio figūra Senosios Rusios antspauduose ne retenybė¹⁷, bet XII–XIV a. rusų antspauduose gana ryški ir Bizantijos sfragistikos įtaka¹⁸.

Ankstyvojo laikotarpio (XI–XIII a.) rusų kabantys antspaudai yra švininiai ir grubaus darbo. Be minėto Narimantui-Glebui priskiriamo antspaudu, kuris labai panašus į Lietuvos kunigaikščių antspaudus, nežinome, kad Lietuvos didieji kunigaikščiai būtų naudoję švininius antspaudus, juo labiau Mindaugas, kurio Novgorode rasto švininio antspaudu-plombos priklausomybė galutinai nenustatyta. Be to, vėlesni XIV–XV a. Lietuvos kunigaikščių – Gediminaičių – antspaudai formuojasi Vakarų Europos heraldikos ir sfragistikos pavyzdžiu.

Jeigu bandytume ieškoti Lietuvos valstybės emblemos panašumo su kaimyninių kraštų emblemom, tai visų pirma reiktų prisiminti tam tikrą Lenkijos, ir ypač Mozūrų kunigaikščių, antspaudų formos artimumą Lietuvos antspaudų formai. Tai akcentavo M. Gumovskis. Yra žinoma, kad ankščiausiai vyčio figūra pasirodė Algirdo ir jo brolio Liubarto antspauduose – XIV a. II pusėje¹⁹, gerokai vėliau, palyginus su raitelio figūros pasirodymu lenkų sfragistikoje. Kęstučio, Jogailos, Vytauto ankstyviausi antspaudai savo forma vizualiai primena vakarinių kaimynų antspaudų tipą. Mozūrų kunigaikščio Konrado 1206 m., 1223 m., 1247 m., antspaudai, Boleslovo 1249 m., Zemovito I ir kitų Didžiosios Lenkijos kunigaikščių – Otono, Vladislovo Laibakajo (Łaskonogiego, Premislo I antspauduose²⁰ jojas raitelis dažnai skirtingos krypties – tai į dešinę, tai į kairę pusę šuoliuojąs. Vadinasi, nevisiškai atitinka heraldikos reikalavimus. Paprastai tuose antspauduose riteris dešinėje rankoje laiko ietį, ant kurios koto plazda trigalė (reiškianti trejybę) vėliava. Ietis tik, be vėliavos, buvo ir Kęstučio, Vytauto, Algirdo sūnaus Kaributo ir kitų kunigaikščių antspauduose. Tačiau tai gali rodyti tik išorinį ryšį tarp Mozūrų ir Lietuvos kunigaikščių antspaudų, kaip ir tai, jog lietuviai daug kartų įgyiavo į Mozūrų-Kujavų žemes

¹⁶ Speransovas N. Rusų žemės emblemos // Kauno tiesa. 1966.VII.26.

¹⁷ Янин В. Л. Вислые печати..., С. 142.

¹⁸ Лихачев Н. П. Материалы. Вып. 1. С. 68–71, 93. Пг. Янин В. Л. Актовые печати древней Руси X–XV вв. М., 1970. Т. 1 (toliau – Янин В. Л. Актовые печати). С. 23 ir dr.

¹⁹ Czacki T. O litewskich i polskich prawach. Warszawa, 1800. T. 1 (toliau – Czacki T.). S. 72–73 (iān. 347); Semkowicz W. Sfragistyka Witolda. Kraków, 1931 (toliau – Semkowicz W. Sfragistyka.). S. 13; Gumowski M. Pieczęcie Książąt. S. 705–706, 709.

²⁰ Stronczyński K. Pomniki książęce Piastów, lenników dawnej Polski..., Piotrków, 1888. S. 83–86. Nr. 4–9, 12–14; Vossberg F. Siegel des Mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen. Berlin, 1854 (toliau Vossberg F.). S. 25. Taf. 16. Antspaudų tipas su raitelio figūra išimtinai būdingas Didžiosios Lenkijos ir Mozūrų Piastų ms. – Gumowski M. Numizmatyka – Sfragistyka – Heraldika // Wiedza o Polsce. Warszawa, 1933. T. 1(A). S. 713.

nuo 1262 iki 1341 m., į kitas lenkų žemes – Liubliną (1282, 1302), Sandomirą (1283, 1296), į didžialenkų žemes – Dobrynę (1284, 1323), Kališą (1306, 1307) ir kt.²¹ Ir, žinoma, XIII–XIV a.²² palaikė kontaktus su lenkais ne tik mūšio lauke.

Lietuvos kunigaikščiai buvo susiję tam tikrais saitais ir su rusų kunigaikščiais, bet jų antspaudai labai skiriasi nuo Lietuvos didžiųjų kunigaikščių antspaudų. Be to, prasidėjus mongolų-totorių jungui, rusų antspaudų grafika, kaip ir originalioji heraldika, sustingo ir tam tikra prasme deformavosi maždaug iki XIV a. pab. ir tik "po ilgos pertraukos įvyksta Maskvos Rusijos valstybinio antspaudo susiformavimas" ir tai veikiamas Vakarų Europos heraldikos²³. A. Lakiero teigimu, pergale Kulikovo lauke atsispindėjo Donskojaus antspaude – ant žirgo atsirado kunigaikštis pakeltu kalaviju, o po žirgu – žmogaus galva²⁴. Naujaisi tyrinėjimai rodo, kad pirmą kartą raitelis be rimbo su ietimi arba su kalaviju pasirodo Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus Dmitrijevičiaus (1389–1425) antspauduose²⁵, o iki tol beveik per visą XIV a. Maskvos kunigaikščiai vartojo antspaudą, kurio vienoje pusėje buvo vaizduojamas šventasis, kurio vardu vadinosi kunigaikštis, antroje pusėje – užrašas, rodąs priklausomybę atitinkamam kunigaikščiui²⁶. Taip pat ir Dmitrijaus Donskojaus antspaudo vienoje pusėje šv. Dmitrijaus Solunskio atvaizdas, kitoje užrašas: "Печать князя великого Дмитрия Ивановича всея Руси"²⁷. Panašaus tipo antspaudą, kurio vienoje pusėje Donskojaus sūnaus Vasilijaus Dmitrijevičiaus su šv. Vasilijum atvaizdas ir analogiškas užrašas kitoje²⁸, bet jo antspauduose, kaip jau sakėme, pasirodo ir pasaulietinis raitelis. Nuo to laiko raitelio figūra antspaude jau paveldima. Kartą pasirodžiusi, ji nebeišnyksta iki pat Vasario revoliucijos, kai Laikinoji vyriausybė valstybiniame herbe paliko tik dvigalvį erelį²⁹. Kadangi Vasilijaus Dmitrijevičiaus antspaude pasaulietiškas raitelis pasirodo pirmą kartą, jo dar negalima laikyti

²¹ Pašuta V. Op. cit. P. 338; Wyrozumski J. Historia Polski do roku 1505. Warszawa, 1984. T. 1. S. 245.

²² Ten pat. Plg. Janulaitis A. Kęstutis Marienburgo pilyje ir jo pabėgimas iš ten (1361 m.) // Praeitis. 1930. T. 1 (toliau – Janulaitis A.). P. 66–67.

²³ "Под полным влиянием Западноевропейской геральдики". – Лихачев Н. П. Материалы. Вып. 2. С. 267.

²⁴ Лакиер А. Б. Ук. соч. Т. 1. С. 115–116.

²⁵ Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV–XVI вв. М. – Л., 1950 (toliau – ДДГ). С. 37, 43. N. 13, 16. С. 268; Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Русская сфрагистика и геральдика. М., 1936 (toliau – Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Ук. соч.). С. 86.

²⁶ Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Ук. соч. Вып. 2. С. 84.

²⁷ ДДГ. С. 24. N. 8. С. 568.

²⁸ ДДГ. С. 55. N. 20. С. 568.

²⁹ Po ereliu atvaizduoti Tauridės rūmai, kur posėdžiavo Valstybės dūma. Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Изд. 2. С. 182.

Maskvos herbu³⁰, nes ir ženkle figūros elementai labai skirtingi atskiruose antspauduose, raitelis ne heraldinėje padėtyje (beje, pasisukęs į kairę pusę, jis išlieka per visą valstybinio herbo laikotarpį), tik vienas antspaudo elementas, būtent – legenda, Donskojaus antspaude atlikta sporadiškai apvade, galutinai nusistovi Vasilijaus Dmitrijevičiaus antspaude³¹. Tiksliai nuo Vasilijaus Dmitrijevičiaus sūnaus Vasilijaus Tamasio (1425–1462) laikų Maskvos herbu galime laikyti minėtą emblemą kaip tiesiogiai paveldėtą iš tėvo. Galutinai Vakarų Europos heraldikos reikalavimus Maskvos herbas atitinka nuo XVII a. – Aleksiejaus Michailovičiaus laikų³². Tai, kad XV ir XVI a. raitelio figūra nebuvo pastovi Maskvos kunigaikštystės herbo dalis, rodo ir tas faktas, jog, šalia jos, Maskvos didieji kunigaikščiai naudojami ir kitomis emblemomis savo antspauduose. Ivano III antspauduose ir raitelis, ir liūtas, draskantis gyvatę, ir du raiteliai, joją vienas priešais kitą. Ivano III (1462–1505) antspaude pirmą kartą po raitelio figūra pasirodo drakonas³³, į kurį raitelis duria ietimi³⁴. Įdomu, kad būtent Ivano III laikais, žlugus 1453 m. Bizantijos imperijai, o 1467 m. mirus Ivano žmonai, 1469 m. Romos popiežius pasiūlė jam Bizantijos princesės Sofijos Fominišnos, paskutiniojo Bizantijos imperatoriaus Paleologo giminaitės, ranką. Ivanas III vedė 1472 m. ir kaip Bizantijos sosto paveldėtojas pasisavino Bizantijos dvigalvį erelį – buvusios dvilypės imperijos simbolį, o raitelio figūra imta vaizduoti ant dvigalvio erelio krūtinės³⁵. Bizantijos dvigalvio erelio "perkraustymą" į Rusios valstybės herbą M. Dobužinskis vaizdžiai apibūdino kaip Sofijos Fominišnos kraitį³⁶. Tad ar negalėjo tokio "kraičio" gauti iš Lietuvos Vasilijus Dmitrijevičius, imdamas sau už pačią Vytauto dukrą Sofiją? Tokia prielaida, lyginant Lietuvos valstybės herbą su Vasilijaus Dmitrijevičiaus raitelio ženklu³⁷, kyla ne be pagrindo, nes tai patvirtina tokie panašūs ele-

³⁰ Plg. Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Ук. соч. Изд. 2. С. 123.

³¹ Янин В. Л. Актовые печати. Т. 2. С. 45.

³² Арсеньев Ю. В. Геральдика. Лекции. М., 1908 (toliau – Арсеньев Ю. В.). С. 287–288; plg. Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Изд. 2. С. 123.

³³ Raitelis – tėvynės gynėjo simbolis, o pamintas ir nusmeigtas drakonas – apibendrintas rusų liaudies priešas, krikščioniškoje ikonografijoje šv. Jurgis – stabmeldystės nugalėtojas.

³⁴ ДДГ. С. 201, 207, 212. N. 63, 64a, 65. С. 573. Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV – начала XVI вв. М. 1952. Т. 1. N. 359. С. 253–264; Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Ук. соч. С. 108.

³⁵ Арсеньев Ю. В. С. 283. Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Изд. 2. С. 122–123.

³⁶ Dobužinskis M. Vytis. Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybinio herbo istorinių variantų bruožai (XIV–XVI a.). K., 1933. P. 5.

³⁷ Turima galvoje XIV a. pab. – XV a. pr. antspaudus: anksčiausiai pasirodžiusį (1390) Vasilijaus Dmitrijevičiaus antspaudą su raitelio figūra E. Kamenceva ir N. Ustiugovas aiškina kaip 10–čio po Kulikovo pergalės proginę emblemą. – Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Изд. 2. С. 124. Bet prie 1390 m. prikabinatas antspaudas, o ne bula, t. y. be užrašo kitoje pusėje (1390 m. piešinį ir antspaudo apra-

mentai kaip kalavijo panaudojimas saliuuojant, legendos antspaudo apvade panaudojimas, techninio atlikimo išbaigtumas³⁸. Maskvos raitelis ne heraldiškas, bet ir Vytauto antspauduose Vyties ženklas nėra pastovus – tai į dešinę, tai į kairę pasisukęs. Kalbėdami apie stiprėjančios Maskvos herbo raitelio figūrą, suprantame ją kaip paties didžiojo kunigaikščio simbolį, vėliau pavadintą šventu Jurgiu. XVII a. užsieniečiai, visų pirma I. Korbas³⁹, šv. Romos imperijos pasiuntinys, Maskvos monetose ir Rusijos valstybiniame herbe ant erelio krūtinės pamatė ne valdovo atvaizdą, o šv. Jurgį ant žirgo. Oficialiai šv. Jurgiu Nugalėtoju šis ženklas buvo pavadintas XVIII a. – 1730 m. kovo 8 d., patvirtinus 88 rusų miestų herbus⁴⁰.

Tad, žinoma, galima taip pat sakyti, jog XIV a. pab. – XV amžiuje raitelio figūros pasirodymas Maskvos kunigaikščių antspauduose sietinas ir su Lietuvos valstybės herbo įtaka, akcentuojant Rusijos vidaus priežastis jos valstybės herbo atsiradimui ir raidai. Ši klausimą reiktų atskirai aptarti.

Feodalinės Lietuvos valstybės emblemos su Vyčio figūra pasirodymą galima aiškinti remiantis ir to meto Lietuvos valstybės socialiniais ir politiniais sąlygomis. Žinomuose 1353, 1358, 1366 m. Kęstučio antspauduose vaizduojamas stovintis kunigaikštis su ietimi dešinėje rankoje ir su skydu – kairėje⁴¹. O Algirdo antspaude, kurį aprašė T. Čackis, neva matęs prie 1366 m. sutarties tarp Algirdo ir Kęstučio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero Didžiojo, buvusi raitelio figūra⁴². Ženklių figūrų skirtingumą Kęstučio ir Algirdo antspauduose, tarus, kad pastarasis vartojo antspaudą su raitelio figūra I. Jonynas aiškina neva skirtingą tų dienų kunigaikščių karine politika. Kęstutis buvęs gynybinės taktikos vykdytojas, todėl naudojo daugiausia pėstininkų kariuome-

---

šymą žr. *Каменцева Е. И., Устюгов Н. В.* Изд. 2. С. 85–86. Vasilijaus I sūnus Vasilijus II labai mėgo gemas-antspaudus, kitaip tariant tvirto poliruoto akmens bulas. Žr. *Каменцева Е. И., Устюгов Н. В.* Изд. 2. С. 81–82, 87.

³⁸ Ypatingai panašūs Vasilijaus Dmitrijevičiaus apie 1417 m. pasirodęs ir 1423 m. antspaudai (ДДГ. С. 57–62, N. 22, 22. С. 568) į Vytauto 1385 m. ir 1414–14 m. antspaudus (Gumowski M. *Pieczęcie Książąt*. S. 717–718. Tabl. VI. 41. S. 722. Tabl. VI. Nr. 44).

³⁹ *Корб И.* Дневник пугешествия в Московию /1698–1699 г.г./ СПб. N. 906. С. 214. Рис. I.

⁴⁰ *Каменцева Е. И., Устюгов Н. В.* Изд. 1. С. 114. Изд. 2. С. 128.

⁴¹ *Czacki T.* S. 73 (iān); *Gumowski M.* *Pieczęcie Książąt*. S. 702–703.

⁴² *Czacki T.* S. 72–73. T. Čackio Algirdo emblemos su raitelio figūra aprašymas remiasi ir M. Gumovkis, ir V. Semkovičius, tad J. Lappo atsiliepimas apie minėtame T. Čackio veikalė išdėstytus dalykus, jog “nelengva juose rasti nors kiek to, ką mūsų mokslininkai galėtų pripažinti tikra” (Lappo J. 1588 metų Lietuvos statutas. K., 1936. T. 1. D. 2. P. 492.) nepriimtinas be išlygų, nors kiti lenkų istorikai, nagrinėjantys XIV a., 1366 m. sutarties nemini. – Žr. *Kaczmarczyk.* *Polityka zagraniczna Polski do 1370 r.* // *Historia Polski.* do roku 1764. W-wa., 1969. T. 1. S. 550.

nę. Algirdas, rengęs tolimus žygius į Rytus, daugiausia rėmėsi raitelių kariuomene. Dėl to pirmojo antspaude atsiradęs pėscias karys, o antrojo – raitas⁴³.

Po Gedimino mirties Kęstutis ėmė valdyti Trakus, Žemaitiją, Gardiną ir Palenkę su vyriausiu Lietuvos Brastos miestu, o Algirdas – Krėvą ir Vitebską⁴⁴. Nušalinę 1345 m. Jaunutį nuo sosto, Algirdas ir Kęstutis Lietuvos valstybę ėmė valdyti drauge. Nors Kęstutis po perversmo paskelbė Algirdą oficialiai Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, bet iš tiesų jų padėtis buvo lygiateisė, tad ne veltui užsienio kronikininkai Algirdą ir Kęstutį tituluodavo vienodai – duces, reges⁴⁵. Algirdas aktyviai puolė, plėsdamas savo žemes į rytus, bet ir Kęstutis rengė didelius puolamuosius žygius, ypač į Palenkę ir Ordino žemes⁴⁶. Todėl ir Kęstučiui pėstininkų kariuomenė negalėjo nei iš dalies atstoti, nei pakeisti raitininkų kariuomenės.

Heraldizacijos epochos asmens simbolinių ženklų kaitaliojimas kol jie susiformavo paveldėjimo būdu į herbus, buvo dažnas ir natūralus reiškinyvis visoje XII–XIV a. Europoje⁴⁷. Ypač XIII a. Vakarų Europoje labai paplinta faunos panaudojimas simbolinėje kalboje, išreiškiančioje viešpataujančios klasės kilmę, valdžią, jėgą, majestotą ir pan. Pavyzdžiui, liūto įvaizdis labai dažnai buvo Anglijos, Čekijos, Nyderlandų, Italijos heraldikoje ir sfragistikoje⁴⁸, ne rečiau pasitaiko ir erelio figūra Bizantijos, Lotaringijos, Čekijos, Lenkijos ir kitų Europos kraštų heraldikoje⁴⁹.

Todėl galima būtų manyti, kad Algirdo, turėjusio mažiau reikalų su vakarinėmis LDK žemėmis, aptariamoms emblemos pasirinkimą nulėmė vidinės priežastys. Šiuo atveju tai patvirtintų senoji lietuvių religija, liaudies menas, tautosaka, apie tai, nors ir netiesiogiai, kalba archeoliniai tyrinėjimai, kur labai dažnai susiduriame su įvairiais lietuvių garbintais simboliais, taip pat žirgo simboliu. Pvz., M. Gimbutienė rašė: "Tiek arklio galva (simbolizuojanti arklį), tiek ir visa arklio figūra, kaip kalba tautosakos pavyzdžiai, turėdavo ypatingą reikšmę. Lietuvių liaudies dainose žirgas apdainuojamas su meile, juo gėrimasi, manoma, kad gyvas arklys turi dievišką galią"⁵⁰. Be to, kaip pastebi

⁴³ Jonynas I. Vytauto lenklas // Vairas. 1930. Nr. 5. P. 132.

⁴⁴ Kūčinskas A. Kęstutis lietuvių tautos gynėjas. Marijampolė, 1938. P. 22–23.

⁴⁵ Ten pat. P. 32.

⁴⁶ Janulaitis A. P. 65, 69–73.

⁴⁷ Plg. Andrulewicz H. S. 6–7.

⁴⁸ Andrulewicz H. Geneza orla Białego jako herbu Królestwa Polskiego w roku 1295 // Studia źródłoznawcze. 1968. T. 13. S. 6.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Gimbutas M. Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art // Memoirs of the American Folklor Society. Philadelphia, 1958. Vol. 49. P. 43; plg. Kulikauskas

R. Volkaitė-Kulikauskienė, ir pati "karinė organizacija Lietuvoje iš visų Rytų Pabaltijo kraštų buvo labiausiai išsivysčiusi. Čia ji sudarė tiesiog hierarchinę santvarką. Šiai santvarkai vystytis padėjo dažni kaimynų užpuolimai plėšimo tikslais". Savaimė aišku, kad ir susikūrus Lietuvos valstybei, karinės organizacijos raida nė kiek nesusilpnėjo⁵¹. Tad nieko nuostabaus, jog Algirdas ir Kęstutis galėjo pasirinkti skirtingus asmens ženklus savo antspauduose, o visus svarbesnius reikalus aptardami drauge, galėjo susitarti ir dėl skirtingų figūrų antspaudų pasirinkimo. Lygiai taip pat galėjo būti susitarta ir dėl pinigų emisijos. Kita vertus, jog raitelio figūra galėjo anksčiausiai pasirodyti Algirdo antspauduose, liudytų pačios figūros elementų nepastovumas Jogailos, Vytauto, Skirgailos ankstyvuosiuose antspauduose – raitelis ant žirgo laiko tai ietį, tai kalaviją be skydo ir su skydu, visa figūra nepastovios krypties, o majestotiniame 1388 m. Jogailos antspaude Vyčio ženkle po žirgo kojomis atsiranda grifas⁵². Šio ženklo elementų nepastovumą minėtų kunigaikščių antspauduose galima sieti su jų vartojimo pačia pradžia ir lokaline kilme, nepriklausomai nuo Vakarų Europos sfragistikos ir heraldikos reikalavimų.

1377 m. mirė Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas. Vyriausiąją valdžią iš jo paveldėjo sūnus Jogaila. Vyčio ženklas jo antspauduose jau nekelia abejonių kaip svarbiausias, todėl galima kalbėti ir apie jo paveldėjimą iš tėvo. Jogailos laikais Vyčio ženklas formuojasi į herbą, simbolizuojantį vyriausią jo valdžią Vilniaus žemėje ir visoje Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje⁵³. Bet galutinai heraldikos reikalavimus LDK herbas atitinka tik nuo XV a. vidurio⁵⁴.

Remiantis vien tik sfragistikos duomenimis, atsižvelgiant į tai, kad didysis kunigaikštis Kęstutis savo antspauduose Vyčio ženklo nevartojo, o Jogailos antspauduose jis tapo pagrindine figūra, galima daryti prielaidą, kad antspaudą su Vyčio ženklu naudojo jau Algirdas, o turint galvoje Narimantui priskiriamą antspaudą su analogiška figūra, lieka nepaneigta ir Ipatijaus metraščio versija.

Vilniaus universiteto Archeologijos
ir etnologijos katedra

Iteikta 1991 m. lapkričio mėn.

P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai. V., 1961. P. 394–400, 419–450 ir kt.

⁵¹ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai IX–XII amžiais. V., 1970. P. 57–58, 185, 279, 264–270; plg. Merkeliš A. Vytis // Lietuviai. Nr. 48. 1936. XI. 28.

⁵² Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Kraków, 1891. T. 21. P. 25. Nr. 19; Akty unji Polski z Litwą 1385–1791, wyd. Kutrzeba S. i Semkowicz W. Kraków, 1932. P. 14–15. Nr. 18; Vossberg F. S. 13. taf. 7.

⁵³ Духачев Н. П. Материалы. Т 2. С. 236. *tmkowicz W.* Sfragistyka. S. 14.

⁵⁴ Žr. 1448, 1450, 1451, 1452, 1454 i vėlesnių metų Kazimiero Jogailaičio antspaudus. – Gumowski M. Pieczęcie królów polskich. Kraków, 1910. S. 20. tabl. XII. Nr. 33; Zebrowski T. O pieczęciach dawnej Polski i Litwy. Kraków, 1965. S. 52–53. tabl. 19. Nr. 56.